

STALNI PREOBRAŽAJ

žan-klod reinar

Istorija pokazuje da književnost nikada nije prestala da se preobražava budući da čovek i govor ne prestaju da se uzajamno menjaju. To znači, ne samo da svaki pisac neprestano doprinosi (na izvestan način i na svom nivou) menjanju književnog govora na planu prakse, kao i na planu pitanja koje postavljaju priroda, smisao i funkcije tog govora u njegovim različitim oblicima kazivanja, nego da tome doprinosi, isto tako, uticaj koji književna iskustva jednoga istog jezika i koji književnost stranih jezika vrše jedni na druge; tako da pisac neprekidno preobražava pisanje uz stalno preobražavanje pisca i da pisanje neprekidno preobražava pisca uz stalno preobražavanje pisanja. Ne bismo, prema tome, mogli posmatrati to osnovno, prirodno i stalno preobražavanje književnog stvaranja kao karakterističnu pojavu našeg vremena.

Šta čini, dakle, da danas ipak imamo osećaj drugačijeg menjanja književnosti — i na šta se odnosi to menjanje? Moguć odgovor je da smo morali, pod pritiskom novih problema pokrenutih razvojem discipline koje neposredno zanimaju književnost ili koje se neposredno za nju zanimaju, postati svesniji važnosti govora, a naročito specifičnosti književnog govora. Dakle, više ili manje sistematsko razmišljanje, već preduzeto u ovoj oblasti tokom istorije, gotovo da je postajalo ne samo sve razjašnjenije i razjašnjenije na razini književne prakse, nego i očajno na razini teorije kroz svestranije rasipivanje književnosti o svojoj sopstvenoj konstituciji i kroz suštinskije otvaranje društvenih nauka (koje su bolje očišćene — kako je to zabeležio Rolan Bart — od »pozitivističke opsesije« i koje rade na tome da »izgrade nauku koja se i sama uključuje u svoj predmet« kao književni govor) prema ne-naučnom govoru što ga predstavlja književnost.

Drugi oblik menjanja književnog fenomena svakako je, prema tome, počeo da se ostvaruje u meri u kojoj se ovo poimanje nije više jednostavno primenjivalo na preobražaj pisanja nego na preobražaj mogućih odnosa sa stvarnostima koje je to pisanje sposobno da izrazi. Od tada bilo je neizbežno da ovo menjanje prouzrokuje, takođe, više ili manje korenitu promenu predmeta i tradicionalnih postupaka različitih književnih govora i više ili manje temeljito uklanjanje granica koje su ih razdvajale.

U stvari, ono što je nekada, kod pisca, izgledalo da, više ili manje neposredno, povezuje teoriju i praksu, našlo se ne izdvojeno, nego obuhvaćeno u osobnosti njihovih odnosa, kako bi bolje omogućilo proučavanje ovih i učinilo tešnjim njihove veze. Ovaj postupak morao je, sa svoje strane, da izmeni naše predstave o književnosti i da izazove, u korist uticaja i granica književnog govora, znatnije proširenje praktičnih i teorijskih iskustava koja se na njega odnose. Što se više išlo za tim da se uhvati specifičnost književnosti, to više se ono što je sačinjavalo njene tradicionalne date upućivalo ka tome da vidi sebe ponovo dovedenim u pitanje. Njen glavni povod bio je do tada određen iskazom (mnogolikim, ali naročito »kvaliteta« koji ju je više ili manje razlikovao od uobičajenog govora), namenjenim, pre svega, da izrazi i da direktno saopšti nešto što je spoljašnje tom iskazu (na primer, ideje ili činjenice) i (u

principu) što je neposredno primljeno (ili prevodivo) od drugoga. Takođe, čovek je najpre pisao da bi rekao ono što je želeo da kaže, bio je gospodar svoga govora i koristio ga je, u najvećoj meri, kao instrument misli. Ono što sada određuje književnu nameru javlja se, naprotiv, kao podsticaj pisanja namenjenog najpre da se samo saopštava, to jest, da prenosi svoju sopstvenu prirodu prenoseći univerzum i mnogolika značenja, koja on samo proizvodi unutar sebe samog i da pristupa tome u spletu novih (i više međudejstvenih) povezanosti sa drugim. Ovo shematski znači da se književnom govoru priznala moć da govori sam i o samome sebi, da nas »poučava« (kako to kaže Hajdeger) i da, na izvestan način, dođe na mesto misli kako bi nas mislio i mislio samog sebe.

Prihvatit će se da je bilo teško piscu, zauzetom time da sazna šta je ili šta može biti književnost, da se ne nađe uznemiren ponovnim dovođenjem u pitanje što ga je to menjanje vršilo — slobodno da od nje zadrži jedino ono što mu se činilo sposobnim da konkuriše nauci i ostvarenju njegove sopstvenosti govora. Ali možemo da se pitamo da li krajnja namera neke književnosti (danas predstavljena, naročito, izvesnim iskustvima primenjenim na razini pozicije, romana, pozorišta i kritike) koja bi se definisala jedino oslobađajući se sve više i više od onoga što ne bi pripadalo samo njenoj prirodi i samo njenim sredstvima i jedino svodeći se na neku vrstu zajedničkog imenitelja primenljivog na njene različite načine govora, ne ostaje nešto malo iluzorna ili makar nešto malo neodređena.

Korisna i neophodna književnom fenomenu zbog autonomije koju mu dodeljuje i moći koju mu daje da bolje razume i bolje razvije sve svoje mogućnosti, ona je to podjednako i za pisca koga poučava da se ne imobilizuje u nekom uvek relativnom rešenju i da bolje shvati da je pisati poseban način da govor pustimo da teče uz neprestano govorenje sa njim i pomoću njega, radije nego da ne činimo drugo nego se njime služimo. Ali ta ista namera postaje makar sporna u meri u kojoj dozvoljava bilo šta na bilo kojem planu, podvrgava pisca namerama neke teorije umesto da mu omogući da ostvaruje pisanje, uništava jezik umesto da ga preobražava (a poznato je da, za Hajdegera, svaki »gubitak« jezika odgovara »gubitku« čoveka: »zaborav bića«) ili preti onom *kazivanju* koje je neobično ali uvek značeće i uvek aktivno, što je književni govor obavezan da ostane kako bi sačuvao statut govora.

Ništa, osim toga, još uvek ne izgleda da je dokazalo da može postojati jedinstveni ključ za književnost (koji bi bio recept: i ne postoji, verovatno, recept da se postane Helderlin ili Prust) ni da njeni različiti oblici kazivanja mogu da se svedu na samo jednu formulu. I to je nesumnjivo šansa za njenu budućnost. Ništa, isto tako, ne izgleda, opet, da je pokazalo da na razini gledišta i radnih hipoteza ova ili one preovlađuju na odlučan način (ne bismo mogli prihvatiti u ovoj stvari nikakav književni pritisak i nikakav književni terorizam, a, isto tako, i nikakav napad na slobodu misli pisca). I to je druga šansa za njenu istoriju što je relativnost i subjektivnost sprečavaju da se okameni i što apsolutno u njoj ostaje još uvek buduće. Zauzvrat — kao da je i sam govor odbijao da bude čist ili uhvaćen u zamku toga da bude samo govor — dokle god književnost bude načinjena od reči i od reči uobičajenog kazivanja, te iste reči će nastaviti (uz stalno izražavanje i nečeg drugog, izmišljanjem izmenjenih smislova i smislova koji izmenjuju) da vraćaju na referente čije će značenje nastaviti da se ukršta sa značenjima proizvedenim za pomoć književnog iskazivanja. To znači da ne bismo mogli udaljiti iz književnosti one odnose (čak i u potpunosti preobražene) što ih ona održava sa objektivnim i

subjektivnim stvarnostima koje je čine mogućom i otkrivalačkom, kao što i ona njima daje uočljivost. Ma šta da činimo ili da hoćemo, ona, u stvari, ponovo koristi ove stvarnosti ili smatra da se one ponovo koriste njom. Takođe, ona nije, jednostavno, neki poseban način da se primenjuje govor, nego način da se bude i da se dela.

Odnosi koje književnost i discipline kao lingvistika, psihologija, sociologija, istorija, filozofija, politika, simbolika, antropologija ili mitologija, na primer, imaju jedne s drugima, odnosi koje tumače, znači, podjednako to dvostruko korišćenje koje može da bude plodno za svaku od njih u meri u kojoj im omogućava da napreduju i da se delimično izražavaju jedne pomoću drugih. Na taj način, književnost nudi ovim disciplinama značajna obaveštenja o njihovim sopstvenim problemima, predložava im (kao i nama samima) mogućnost »novih planova, nepoznatih izbora, uloga u kojima naše društvo ne može imati predstavu« (Roland Bart) i prima u naknadu od ovih istih društvenih nauka isto toliko značajna obaveštenja o svojim sopstvenim strukturama, svojim sopstvenim značenjima i svojim sopstvenim mogućnostima.

Sistem odnosa u kojem je književnost, prema tome, obuhvaćena kao u onome što konstituiše uslov, bez sumnje, nedovoljan, ali makar neophodan za njenu egzistenciju i za njeno uvrštenje u savremeni svet, ako ne, možda, za njen nadživot u onome koji će sutra biti naš, čini mi se, međutim, da postavlja piscu stalan problem. Hoću da kažem da ono što mu nauke sa kojima je on u vezi mogu da donesu i donose njegovom govoru ne mora biti za njih prilika za raspršivanje i izjednačavanje ili za prigušivanje jedinstvenosti i različitosti koje karakterišu svakog pisca kao i svako delo. Jer ta jedinstvenost i ta različitost — ma kolika da je njihova cena (podrazumevajući tu cenu nesreće, ludila ili života) — jedan su od osnovnih uslova ne samo egzistencije i stvaralaštva pisca nego i razvoja književnosti.

Valja, znači, doći dotle da se ništa ne propusti od zahteva svojstvenih književnosti uopšte kao i svakom piscu posebno, stalno ostavljajući ono što ih se tiče na ovaj ili onaj način da ih uznemirava i da ih pogđa (dovoljno pozitivno ili negativno) da bi se pridodelo, takođe, njihovom ostvarenju (moglo bi, u šali, da se kaže da je jedno psihoanalizirati književni govor koji se rađa, u izvesnom smislu, iz analize koju pisac primenjuje na sebe samog, stalno je otkrivajući u svojim sopstvenim tekstovima, ali da je drugo psihoanalizirati pisca uz opasnost da ga »izlećimo« od onoga što doprinosi upravo tome da se pokaže da je on pisac), isto tako kao što u tome učestvuje svaki odnos književnosti sa njom samom u njenim različitim oblicima i njenim različitim iskustvima. Teškoća ostaje da se otkrije tačka ravnoteže između onoga što može da stimuliše i onoga što rizikuje da parališe naš sopstveni govor: između onoga što mu pomaže ili mu odmaže a da toga ne budemo uvek svesni. Mi se moramo, na neki način, činiti kao da nismo mogli da pišemo ne pozivajući se neprestano na ono što je spoljašnje pisanju, stalno postupajući kao da smo bili jedini koji pišemo u samoj unutrašnjosti onoga što postojano teži da ga završi.

Ali, konačno, možda možemo samo da pokušavamo bez prestanka da bismo između onoga što nam se čini, ili ne čini, da odgovara osnovnoj potrebi koja u nama gospodari svim onim za čime apsolutno nismo osećali potrebu da bismo izmislili i ostvarili naše sopstveno pisanje — to jest, onaj govor koji nam ne omogućava samo da živimo nego i da opštimo sa njim, sa nama samima i sa bližnjima na najsuštinskijoj razini.

Preveli s francuskog:
G. Stojković-Badnjarević i A. Badnjarević